

ESENȚA ȘI DESTINUL OMULUI – TEMĂ PRIORITARĂ DE REFLECȚIE ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ

Svetlana COANDĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul dat este consacrat studierii concepțiilor unor mari gânditori români din sec. XIX–XX: Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Constantin Rădulescu-Motru, Constantin Noica, Lucian Blaga, Mircea Eliade, despre esența complexă a omului și destinul său, mentalitatea omului modern, tendința de a se salva de teroarea istoriei, despre sistemul de valori care profilează specificul, sensul vieții și activității omului modern. Este argumentată teza că reflecțiile și concluziile proeminenților noștri înaintași despre om ca unitate a sacralului și profanului, ca ființă creatoare de cultură și valori rămân actuale și importante pentru procesul instructiv-educational contemporan.

Cuvinte-cheie: *om, condiție umană, valori, sensul vieții, libertatea de gândire, educație, vocație, profesionalism, personalitate energetică, destin creator, umanism.*

COMPLEX HUMAN ESSENCE AND DESTINY - THE PRIORITARY REFLECTION THEME IN THE ROMANIAN PHILOSOPHY

The given article is dedicated to studying the conceptions of the great Romanian thinkers from the XIX-XX centuries: Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Constantin Radulescu-Motru, Constantin Noica, Lucian Blaga, Mircea Eliade; concepts about the complex human essence and destiny, the mentality of the modern man, the tendency to be saved from the dread of history, the system of values that profile the specificity and the meaning of life and of the activity of the modern man. The study offers arguments that the reflections and the conclusions of our prominent precursors about man as a unity of the profane and the sacred, as a creator of culture and values remain actual and important to the contemporary instructive-educational process.

Keywords: *man, human condition, values, sense of life, freedom of thought, education, vocation, professionalism, energetic personality, creative destiny, humanism.*

O problemă fundamentală a filosofiei românești a fost și rămâne Omul – ființă complexă, unitate a naturalului, socialului și spiritualului, rostul și menirea lui, axa de valori și idealuri ce-i determină ființa.

Vom releva, în primul rând, unele din reflecțiile lui **Mihai Eminescu** (1850-1889) despre om și condiția umană. Marele poet-filosof își întemeia cugetările sale pe ideea profundului dramatism al condiției umane. În persoana omului se dă o luptă aprigă între aspectele relative ale existenței și tendința spre ideal, eternitate, absolut. Asemeni Luceafărului, omul se află în fața dilematicii alegeri între aspirația pură către integrarea cosmică și dorința firească de împlinire în viața pământească. Or, de îndată ce Ființa face un pas în lumea limitei, specificându-se ca persoană, ea cade în plenul timpului, devine roabă a timpului, fiind trecătoare, vremelnică și, deci, imperfectă.

M.Eminescu mereu evidențiază condiția existențială specifică a omului. „Este un ce măreț în firea noastră”, zice el în poemul *Demonism*. Marele miracol ce-l distinge pe om este gândirea. Gândirea, indică M.Eminescu, este cea mai esențială dimensiune a omului; gândirea este un dar extraordinar, care „divinizează” sufletul, este calea către începuturile Ființei, este luarea în stăpânire a Totului și relevarea esenței lui.

Fiind conștient de faptul că condiția omului este aceea de a trăi sub zodia temporalului, a trecerii, a finitudinii, a înstrăinării: „Vreme trece, vreme vine...”, M.Eminescu crede, totodată, că orice sfârșit este un nou început. El elogia viața, dragostea, nevoia de adevăr, tendința spre ideal, înțelegând bine că devenirea, fiind distrugere și pierdere, este totodată și dezvoltare, creștere, înnoire. Teza relevantă a lui M.Eminescu în acest context este „antitezile sunt viața”. Omul este „cel mai înalt și mai nobil op de arte al naturii”, el este o unitate creatoare a contrariilor, aflându-se într-o perpetuă devenire, într-o „naștere eternă”; „Din această contradicție a puterii mărginite și a destinațiunii nemărginite rezultă ceea ce numim viața omenească”, menționa marele nostru cugetător, venind cu mesajul: din viață învață ce este viața [4, p.153].

Frumusețea, chemările ideale, sentimentele, aspirațiile, stimulente și elanuri care constituie „temelia” existenței și sunt „îndemnurile vieții” nu le vei învăța nici de la școală, nici din carte. Omul poate cu adevărat simți bucuria, durerea, frumusețea, dragostea, pătrunde în tainele existenței doar prin trăire, prin suferință,

printr-o participare totală: „Ci trăiește, chinuiește / și de toate pătimește / și-ai s-auzi cum iarba crește”, scria el în poezia *În zadar în colbul școlii*.

Măreția și frumusețea umană constă în sinteza tuturor virtuților într-un „suflet frumos” și un „caracter frumos”, sufletul frumos fiind acel în care „senzualitate și rațiune, datorie și înclinație sunt în armonie”. Pentru ca omul să se realizeze ca Om e necesară o interpătrundere a tuturor virtuților: munca, echitatea și adevărul, spiritul responsabilității și al datoriei, înalta exigență față de sine, o concepție cât mai amplă despre lume, obiective inspirate de idealuri demne etc., acestea trăsând direcția valorică a vieții, determinând sensul vieții.

Titu Maiorescu (1840-1917), meditănd despre om și condiția umană, pornea de la evidențierea a două dimensiuni ale omului – dimensiunea rațională și cea afectivă, „minte și inimă”: „În fiecare om sunt cel puțin doi oameni: omul ideilor și omul simțurilor (minte și inimă). Vei greși totdeauna dacă vei judeca pe om numai după ideile ce le exprimă, chiar dacă ai constatat că sunt adevăratele lui idei. Trebuie să aștepti ocaziile de ai constata adevăratele lui simțuri”, atenționa el [5, p.503].

O trăsătură distinctă a omului, ce trebuie educată și dezvoltată, este toleranța și libertatea de gândire. „Să ne ferim să-i acuzăm pe alții de imoralitate numai pentru că au alt crez, alte convingeri; să acontăm vederilor opuse celor ce le avem același respect pe care-l pretindem pentru ale noastre”, povățuia Maiorescu [6, p.85-86].

De rând cu acestea el evocă și alte coordonate ale spiritualității umane: depășirea egoismului, dragostea de patrie, prietenia etc. „Abia atunci poți înțelege umanitatea când ai renunțat la propriul tău eu... abia atunci îți iubești cu adevărat patria când ești în stare să-i jertfești propria ta persoană; îți respecti prietenul abia atunci, și abia atunci ești vrednic de el, când ești gata să-ți dai viața pentru dânsul; abia atunci ești, într-adevăr, entuziasmat pentru o idee adevărată, când nu eziți să înfrunți moartea pentru adevărul ei”, susținea T.Maiorescu, accentuând că umanismul, iubirea de patrie, prietenia și lupta pentru un ideal sunt cele mai înalte piscuri ale activității și moralei umane și că adevărata importanță a vieții omului constă „în relația ei cu totalitatea”, în renunțarea la individual pentru general [6, p.112].

Inspirat de Lessing și Goethe, Maiorescu promova ideea că „ceea ce îi dă valoare omului nu este adevărul ce-l posedă sau crede că-l posedă, ci truda neobosită cu care s-a străduit să-i dea adevărului de urmă” și că sensul vieții „nu este decât necesitatea căutării fără răgaz” – idee conformă cu condiția omului modern, care trebuie să fie activ, să se afle mereu în căutare și cercetare, să înfrunte abordările dogmatice pentru a fi în pas cu spiritul științific al timpului.

Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957), în special, menționa rolul educației pentru formarea personalității umane, creșterea inteligenței. Scopul principal al procesului educațional, consideră C.Rădulescu-Motru, este formarea aptitudinilor profesionale prin educația intelectuală, morală, prin educația vocației și a profesionalismului. Vocația personală este direct proporțională cu munca și activitatea socială, deoarece munca este cea mai bună pedagogie, accentua renumitul filosof și pedagog.

C.Rădulescu-Motru consideră că doar în lumea modernă apar condițiile unei dezvoltări normale a personalității. În această perioadă apare profesionistul, „adică omul cu voința adaptată la tehnica muncii... Profesionist, în adevăratul înțeles al cuvântului, este omul al cărui eu și-a găsit mulțumirea în munca de el aleasă; este omul care consideră profesia nu ca pe un mijloc de câștig, egal oricărui alt mijloc, ci ca pe o chemare hotărâtoare pentru întreg rostul vieții sale. Profesionistul adevărat este totdeauna creator în profesia sa, fiindcă totdeauna din iubirea pentru profesie iese perfecționarea acesteia. Un asemenea profesionist este aceea ce am numit o **personalitate energetică**” [9, p.254].

Așadar, în viziunea lui, se cerea o reformare a învățământului și a școlii. „Școala viitorului va fi școala personalității creatoare, energetice”, prevedea el. Totodată, știind că omul este o ființă complexă și controversată, că sufletul lui este un amestec de bine și de rău, având atât deprinderi bune, gânduri senine și generoase, dar și patimi egoiste, violență, ură, este foarte importantă educația, ierarhia valorilor personale, „unghiul moral pe care va ști cineva să-l dea voinței tale”, – menționează C.Rădulescu-Motru. Înșușirile principale ale caracterului sunt, în viziunea lui C.Rădulescu-Motru, următoarele: „tăria voinței, claritatea judecății, delicatetea sentimentului și flacăra entuziasmului”.

Simbioza valorilor intelectuale și a valorilor morale e menționată și de **Constantin Noica** (1909-1987). Anume această simbioză este definitorie pentru *omul deplin* – caracterizat prin a fi liber, responsabil, deschis cunoașterii și comunicării, capabil să-și asume anumite riscuri și inițiative în diferite domenii de activitate. Cea mai înaltă trăsătură a omului este liberul arbitru, cu care a fost înzestrat, spre a-și alege singur chipul și respectarea principiului kantian: „Legea morala e în mine, cunoașterea cu atât mai mult”, accentua filosoful roman în lucrarea *Modelul cultural european* [8, p.64].

Prin opera și activitatea sa, C.Noica ne avertizează asupra pericolului dezumanizării, a instaurării individualismului, nihilismului, totalitarismului, „a căderii lui „eu” în „noi” și a lui noi în statistică”, provocate de circumstanțe în care „Suntem nevoiți prin înmăsurare să trăim în locuințe înălțate sub semnul lui „și” (și eu, și tu), al lui „sau” (sau eu, sau tu); creăm colective care au ceva din „bandele anonime” ale peștilor când merg în susul râurilor; ne îmbrăcăm simplificat până la nudism și vorbim cu I-P-T-uri (inițiale pentru toate)” [8, p.93].

Dacă vrei să ordonezi lumea, menționa el, trebuie mai întâi să-ți ordonezi propria ființă. Dacă vrei să piară dezordinea exterioară, trebuie mai întâi să faci ordine în omul lăuntric care ești tu însuși. El e ferm încrezut că individul nu trebuie să trăiască la întâmplare, rigoarea trebuie să pătrundă în intimitatea lui, în sufletul lui, în corpul lui, deoarece doar prin spirit, ca atitudine logică, omul se poate șlefui în permanență, iar prin spiritualizare ca interiorizare neconținută a lumii din afară individul va tinde să ajungă o personalitate. Prin înăbușirea patimilor individuale și prin interiorizarea mediului culturii din care face parte, individul se sporește pe sine, spiritualizându-se. În lucrarea *Mathesis sau bucuriile simple*, C.Noica ajunge la concluzia că anume promovarea simplității, evitarea exceselor, a obsedării de bunurile materiale, centrarea pe adevăr, ordine și creație și este *mathesis universalis* – știința universală a vieții. Doar plăcerile simple și virtuțile asigură fericirea – cea mai mare bucurie, fundamentată pe dragostea față de oameni. Convingerea lui C.Noica este că valorile spirituale trebuie să primeze, ele determină specificul prezenței omului în lume, autoafirmarea și devenirea sa, continuitatea între generații și culturi, viitorul uman al nostru.

Lucian Blaga (1985-1961) definește omul în raport cu misterul, adică cu ceea ce este necunoscut pentru om și cu dorința lui, trăită în permanență, de a cunoaște, de a revela acest mister. Omul este singura ființă creatoare de valori, schimbând prin aceasta aspectul mediului în care trăiește. Destinul omului este să fie creator, în orice domeniu – artistic, tehnic, științific etc., susținea L.Blaga. Prin creațiile sale omul contribuie la revelarea misterelor vieții.

Omul s-a detașat de existența într-o autoconservare și securitate, de existența vieții animale, creând un mod specific de a exista al său, mod care a apărut ca o mutație ontologică și care este existența într-un mister și pentru revelare. Aceasta a fost posibil datorită Marelui Anonim, omul fiind suprema limită admisă, având „norocul” de a se putea jertfi: pentru creație, valori, cultură, dorința de a se depăși cu scopul de a cunoaște necunoscutul ce-l înconjoară, de a revela misterele vieții. Și chiar dacă aceasta nu-i reușește în totalitate, misterele fiind perpetuate și permanentizate în procesul cunoașterii, important este să fie creator într-o revelație a acestor mistere, deoarece numai atunci va fi om în adevăratul sens al cuvântului. Un exemplu concludent este Manole din piesa *Meșterul Manole*, care e robul patimii de a crea și nu poate altfel.

Așadar, în viziunea lui L.Blaga, existența specific umană este „existență într-un mister și revelație”. Prin aceasta omul se deosebește calitativ de animale, acțiunile cărora decurg în mod stereotip din instinctul de securitate, fiind rezultatul unor încercări de adaptare la mediu. Omul însă are un destin creator, el fiind gata să renunțe la avantajele echilibrului și ale securității, să meargă chiar până la sacrificiu. Prin gândire și prin celelalte facultăți creatoare ale sale, omul ca „existență într-un mister și revelație” tinde să descifreze esența, misterele lumii, satisfăcându-și astfel cele mai superioare aspirații spirituale și aflând maxima valoare prin care viața își dobândește rostul.

Mircea Eliade (1907-1986) de asemenea a meditat asupra trăsăturilor ce determină esența omului, a mentalității omului modern, a căilor de salvare a omului modern de precaritatea istorică.

În baza cunoașterii profunde a spiritualității occidentale și orientale, M.Eliade își elaborează propriul ideal de om – omul nou, „omul universal”. Omul nou este omul ce se caracterizează, în primul rând, printr-o „rupere completă cu ipocrizia și lașitatea societății în care trăim”. Acesta este „un om tânăr, nelegat de nimic, fără teamă și fără pată, cu ochii spre viitor”. M.Eliade nu este de acord cu viziunea pesimistă asupra condiției umane, promovând un concept optimist. E de datoria omului, stăruia M.Eliade, ca în ciuda tuturor necazurilor, obstacolelor, nedreptăților, să-și considere propria existență drept o permanentă bucurie. „A face din viața ta o victorie continuă contra morții, contra răului, contra întunericului, aceasta este o datorie peste care nicio morală din lume și nicio societate nu poate să treacă”, susținea el în studiul *Justificarea bucuriei* (1933). Optimismul, bucuria de a trăi, tendința spre lumină și dragoste, setea de comunicare sunt, după ferma convingere a lui M.Eliade, calea spre un nou om și o nouă omenire, mai liberă și mai caritabilă. Bucuria, observa el, este o modalitate de justificare a binelui, iar cel mai mare păcat contra umanității este tristețea disperat ridicată ca valoare supremă a spiritualității. Fiind conștient de marele probleme pe care le pune în fața omului și a omenirii civilizația industrială, M.Eliade susținea că „umanismul nu poate izbândi fără cultură, fără pre-

gătire tehnică, fără purgatoriul muncii" și că prin puterea creatoare a spiritului omul va rămâne liber și demn în orice împrejurare, „cosmică sau istorică”, va spera și va realiza pacea universală, justiția și fraternitatea [1, p.4].

Un element esențial al condiției umane este, în viziunea lui M.Eliade, simțul sacralului, deoarece anume în lumea sacralului omul se întâlnește cu ceea ce e cu adevărat important și etern. Istoria evenimentială, cronologică, fragmentară și obsesiv pragmatică și timpul ca durată sau timpul profan marchează dramatic viața omului modern. Depășirea sau evitarea presiunii istoriei, pentru ca omul să-și restaureze acea demnitate pe care și-o pierde după Renaștere, e posibilă, în viziunea lui M.Eliade, doar prin credință, idealul lui de om fiind *homo religiosus*. Convingerea lui M.Eliade este că omul modern s-a îndepărtat, în mare măsură, de istoriosofia arhetipurilor și a repetării și nu se poate apăra de surprizele chinuitoare ale istoriei decât prin ideea de Dumnezeu. Aceasta îi conferă siguranță, îi dă orizontul unei libertăți neîngrădite și-i oferă convingerea că tragediile istorice au o semnificație transistorică. Omul are nevoie de „o filosofie a libertății care nu l-ar exclude pe Dumnezeu”, pentru că „numai o asemenea libertate... este capabilă să apere omul modern împotriva terorii istoriei”, – menționa M.Eliade [2, p.117].

În lucrarea *Nostalgia originilor* filosoful român demonstrează destul de convingător că „sacral este o dimensiune universală și...începuturile culturii au rădăcini în experiențele și credințele religioase” și, deci, „...creațiile culturale și instituțiile sociale, tehnologia, ideile morale, artele etc., nu pot fi corect înțelese dacă nu li se cunoaște matricea religioasă, originară, matrice pe care ele au criticat-o, în mod tacit, au modificat-o sau au respins-o, devenind ceea ce sunt acum: valori culturale profane”. Așadar, istoricul religiilor „este în stare să surprindă permanența a ceea ce s-a numit situația existențială specifică omului „de a fi în lume”, căci experiența religioasă îi este corelativă” [3, p.25-26]. În consecință, M.Eliade își argumentează convingerea că „a deveni conștient de propriul său mod de a fi, a-și asuma propria *prezență* în lume constituie pentru om o experiență „religioasă”. Un adevărat istoric al religiilor „retrăiește” o multitudine de situații existențiale; el trebuie să înțeleagă *modul de a fi în lume* a poporului a cărui religie o studiază, și deci, să reiasă din pluralitatea modurilor de a fi în lume și din faptul că singularitatea condiției umane este rezultatul unei „istorii sacre” primordiale.

Analizând fenomenul religios, evidențiind că acest fenomen este strâns legat de experiența trăită a omului și reprezintă trăsături specifice ale diferitelor culturi și situații istorice, M.Eliade menționa că anume un studiu comparat profund al religiilor poate stabili legătura dintre identitățile culturale diverse și argumenta unitatea spirituală a umanității. În lucrările *Tratat de istorie a religiilor*, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, *Sacral și profanul*, *Nostalgia originilor* ș.a. M.Eliade a demonstrat că sacralul este o dimensiune specifică existenței umane și că pentru omul contemporan înțelegerea esenței sacralului este foarte importantă, ea contribuind la evidențierea manifestărilor profunde ale umanului pe care civilizația tehnico-științifică le umbrește tot mai mult, deghizându-le în profan. Recuperarea sacralului constituie, în viziunea lui, esența noului umanism.

Concluzii

În concluzie menționăm că, meditănd asupra esenței și destinului omului, gânditorii români promovau în calitate de ideal suprem viața activă, plină de demnitate, bazată pe principiile binelui, adevărului, frumosului, sacralului, dreptății și libertății, valori supreme ce conferă sens vieții și nemurire ființei umane. Atât personalitățile proeminente evocate în acest studiu, cât și alți filosofi români contemporani, precum **I.Petrovici** (1882-1972), **M.Vulcănescu** (1904-1952), **M.Florian** (1888-1960), **D.D. Roșca** (1895-1981) etc., au evidențiat importanța studierii omului și naturii umane, a valorilor morale și necesitatea implementării lor, în primul rând, prin intermediul educației și instruirii, ca suport al formării personalității și asigurării unui prezent și viitor prosper al umanității. Considerațiile gânditorilor români ai sec. XX cu privire la condiția existențială specifică a omului, la dimensiunea valorică ce-l caracterizează rămân actuale și importante pentru procesul instructiv-educational contemporan, demonstrând convingător veridicitatea tezei că marii filosofi sunt „eternii noștri contemporani” (K.Jaspers), contemporanii fiecărei generații care e interesată din nou de marile probleme ale lumii și omului.

Bibliografie:

1. ELIADE, M. Tendințele tinerii generații. În: *Vremea*, 1932, an.V.
2. ELIADE, M. *Tratat de istorie a religiilor*. București: Humanitas, 1992. 480 p. ISBN 978-973-50-2005-7
3. ELIADE, M. *Nostalgia originilor*. București: Humanitas, 1994. 272 p. ISBN 973-28-0468-8
4. EMINESCU, M. *Fragmentarium*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981. 813 p. ISBN 164621051

5. MAIORESCU, T. *Opere*. Vol.I. București: Minerva, 1976. 1465 p. ISBN 973-637-116-6
6. MAIORESCU, T. *Jurnal și Epistolar*. Vol.I. București, Minerva, 1985. 543 p. ISBN 821.135.1-6
7. MAIORESCU, T. *Jurnal și Epistolar*. Vol.II. București: Minerva, 1985. 485 p. ISBN 821.135.1.09 (092)
8. NOICA, C. *Modelul cultural european*. București: Humanitas, 1993. 187 p. ISBN 973-28-0390-8
9. RĂDULESCU-MOTRU, C. *Personalismul energetic*. București: Casa Școalelor, 1927. 272 p. ISBN 252659220

Prezentat la 21.05.2015